

CESTA SVĚTY MODERNÍ HISPANOAMERICKÉ LITERATURY

Poláková, Dora a kol. *Moderní hispanoamerická literatura*. Praha: Karolinum, 2023, 444 s.

Jakub Hromada
Univerzita Palackého v Olomouci
jakub.hromada@upol.cz
<https://orcid.org/0000-0002-2249-6380>

Až dosud se záměr tuzemských hispanistů seznámit české čtenáře s literárním prostorem Hispánské Ameriky obracel ke kulturní identitě (*Imaginace Hispánské Ameriky*,¹ *Druhý břeh Západu*²), literárním směrům a dílům konkrétních autorů („*Zázračné reálno“ a magický realismus: Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez*,³ *Nekonečný Borges*,⁴ *Mezi propastí a nebem: Fin de siècle v prozaickém díle Rubéna Daría*,⁵ *Mezi metaforou a ironií: Obraz mexické společnosti v díle Octavia Paze a Carlose Monsiváise*⁶) nebo k dílčím historickým obdobím (např. vztah politiky a literatury v knize *Snivci a trosečníci: Reprezentace (bez)moci v současném latinskoamerickém románu*⁷). Přehledová publikace zahrnující poezii, prózu, esej a divadlo stále chyběla. Kolektiv vedený Dorou Polákovou tuto situaci napravuje a předkládá čtivý a bohatě dokumentovaný průvodce. V úvodu se Dora Poláková zmiňuje o cestě a dobrodružství, které autoři jednotlivých kapitol chtějí se čtenáři sdílet. A tento záměr beze zbytku naplňují. Každé zastavení nad fragmenty literárních děl předkládá nekončící dobrodružství jazyka, jeho modernost a autentičnost autorských osudů.

Kniha je rozdělena do osmi historicky a žánrově ukotvených kapitol, postihujících nejdůležitější momenty a směry hispanoamerických literatur od konce 19. století do počátku 21. století. Neomezuje se pouze na kulturní centra velkých literárních událostí (Mexiko a Argentina), ale dokazuje, že i z periferie přichází transformující estetické a myšlenkové impulzy (Nikaragua, Guatemala, Uruguay, Chile a Kuba). V první kapitole Dora Poláková představuje hlavní rysy hispanoamerického modernismu v poezii, povídce a románu. V reakci na historickou krizi hodnot a racionalismu se už

-
- 1 Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky: Hispanoamerická kulturní identita v esejích a v románech*. Praha: Torst, 1998.
 - 2 Housková, Anna (ed.). *Druhý břeh Západu: Výbor iberoamerických esejů*. Praha: Mladá fronta, 2004.
 - 3 Lukavská, Eva. „*Zázračné reálno“ a magický realismus: Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez*. Brno: Host, 2003.
 - 4 Housková, Anna. *Nekonečný Borges*. Praha: Triáda, 2018.
 - 5 Poláková, Dora. *Mezi propastí a nebem: Fin de siècle v prozaickém díle Rubéna Daría*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2017.
 - 6 Riebová, Markéta. *Mezi metaforou a ironií: Obraz mexické společnosti v díle Octavia Paze a Carlose Monsiváise*. Brno: Host, 2013.
 - 7 Nemrava, Daniel. *Snivci a trosečníci: Reprezentace (bez)moci v současném latinskoamerickém románu*. Brno: Host, 2014.

tady vynořuje „cesta“ coby jeden z hlavních motivů následujících literárních epoch. „Exploze volnosti“ poezie, ideál krásy a snaha o dokonalý jazyk schopný tvořit nové světy, o melodičnost slov přesahujících čas a prostor, poezie jako „transcendentální věda“ nahlížející kosmos, ale také zachycující tíhu a úzkost z moderního světa, stejně jako pozdější ústup z estetismu a zvýznamnění existenciálního rozměru literatury — to jsou hlavní rysy, které autorka dokládá a promýšlí u hlavních představitelů tohoto směru, jako byl José Martí, Julián del Casal, Rubén Darío, Delmira Agustini, Alfonsina Storni, Gabriela Mistral a další. Na jedné straně jde o cestu za poznáním jiného v podobě nových trendů v evropské a americké kultuře. Jejím prostřednictvím se zároveň objevuje vlastní kulturní prostor, je dostředivou cestou v prostoru každodennosti, cestou za svobodou, za hranice konvencí a rozumu, za ztracenou harmonii kosmu neukotveného moderního člověka. V reálném životě autorů tato cesta končila exilem nebo smrtí. Na poli literatury se ale otázka hranic reality otevírá cestě do fantastických světů (Leopoldo Lugones, Horacio Quiroga).

Důraz na zakládající mnohovrstevnatost hispanoamerické identity se projevuje nejprve v povídce a následně v románu. V druhé kapitole nás proto autorka přivádí do prostředí pralesa (José Eustacio Rivera, Rómulo Gallegos), pampy (Ricardo Güiraldes), And a indigenismu (Alcides Arguedas, Ciro Alegría, José María Arguedas), mexického venkova a revoluce (Mariano Azuela, Martín Luis Guzmán). Sociálně kritický pohled se v románech setkává se zájmem o vztah člověka a přírody, na jejím pozadí vyvstává mytická rovina kulturního substrátu Ameriky a problematizuje se Sarmientova vize Hispánské Ameriky jako konfliktu civilizace a barbarství. V indigenistické próze se poprvé objevuje snaha o přiblížení původních kultur prostřednictvím jazyka (hlavně kečuánština) a jeho začlenění do jazyka literárního. Důležitost kontinuity literárního pole a dialogu s tradicí podle Polákové dokládá dílo Josého Marí Arguedase, které je „mostem“ mezi regionalismem a tzv. novou hispanoamerickou prózou nabírající na intenzitě ve čtyřicátých a padesátých letech. Nová próza (Roberto Arlt, Macedonio Fernández, Leopoldo Marechal, Eduard Mallea, Miguel Ángel Asturias) inspirovaná narativními postupy v evropském a americkém románu sice odmítá realistickou formu regionalismu, adaptuje ale mytické a fantaskní vidění reality ať už v objevování prostoru města nebo ve snaze o literárně experimentální adaptaci indiánské symboliky. Zneklidnění, ironický odstup a hra se v závěru kapitoly projevují v lyrickém románu mezní subjektivity přecházející do snových, fantaskních až krutých světů (María Luisa Bombal, Felisberto Hernández, Silvina Ocampo).

Časově se regionalismus překrývá s obdobím svěbytných hispanoamerických avantgardních hnutí, jejichž podobě se věnuje třetí kapitola. V andské oblasti vyčnívá peruánský „básník bolesti“ César Vallejo. Vedle jeho kosmopolitismu se autorka zastavuje u stěžejních témat smrti a utrpení, ukazuje na převrácení zavedené symboliky a radikální jazykový obrat ve stěžejní sbírce *Trilce*. Dalším básníkem pocházejícím z andského prostoru je Chilán Vicente Huidobro, zakladatel nejasněji definované hispanoamerické avantgardy kreacionismu. Poláková upozorňuje na Huidobrovo promýšlení literární revoluce v souvislosti s etickým přesahem tvůrčího slova, hledání smyslu a ztracené jednoty, tedy na postoj, který najdeme i u řady pozdějších autorů. V laplatském prostoru se zde poprvé zmiňuje neodmyslitelný velikán světové literatury Jorge Luis Borges, který v básnické tvorbě sice čerpal ze španělského ultraismu, ale literatura mu byla hlavně hledáním esence (argentinské identity, času

a smrti) a dialogem s tradicí (motiv knihovny, dějinné události). Hravost, parodie, erotika, ale také tíseň a bolest jsou v experimentálním díle Argentince Oliveria Gironda cestou za krásami života, k „jednotě se zemí“. Do avantgardy v Mexiku zasahuje kulturní rozkvět v návaznosti na mexickou revoluci. Čtenáři je představen krátce trvající angažovaný směr estridentismu syntetizující ostatní avantgardy (Manuel Maples Arce) a proti angažovanému umění se postupně vymezující generace „Contemporáneos“ hledající esenci řádu života v díle Josého Gorostizy a Xaviera Villaurrutiy. Bohatou mozaiku hispanoamerických avantgard v závěru kapitoly doplňuje kubánské hnutí minoristů, čisté poezie a negrismu.

Kapitolou o poezii druhé poloviny 20. století provází nadšený hlas Juana Antonia Sáncheze (v překladu Kláry Seifertové), jehož promyšlení jazyka překračuje čistě estetický rámec a nabízí čtenářům přesahy do filozofie (Heidegger, Derrida, Lyotard). V souvislosti s vlivem Vallejovy osobní jazykové revolty autor mluví o básnících tohoto období jako o „Vallejových synech“. Sánchez nás provází prostorem, ve kterém se mísí negrismus a jitanjáfora Nicoláse Guilléna; ztráta opory a její nalezení v poezii Pabla Nerudy jako představitele nejen silného sociálního a politického citění, ale také jako zástupce hispanoamerického surrealismu; „ohromení záhadou světa“, slovo jako „artikulovaná respirace“ smiřující vnější s vnitřním v barokem inspirované poezii Josého Lezamy Limy; krása jazyka osamění prostupující poezii a prózu Álvara Mutise; slovo a tradice jako stavební prvky reality a svět neustálého pohybu v básních Octavia Paze; bolestná osobní zkušenost s argentinskou diktaturou a exil Juana Gelmana; existenciální úzkost a samota v básních Idey Vilariño; cesta za objektivní poezií a Cardenalovým exteriorismem; možnost pobytu v prázdnotě v Juarrozově strohé poezii myšlenek inspirované španělským mysticismem; skeptická i humorná antipoezie Nicanora Parry; neúprosnost času v díle Josého Emilia Pacheca; chilská krajina a lidová slovesnost u Raúla Zurity.

Anežka Charvátová je autorkou dvou kapitol, zaměřených na (díky hojným překladům) nejznámější období boomu / nového hispanoamerického románu a prózu posledních padesáti let. Kromě dobových souvislostí a rozboru nejvýznamnějších románů autorka doplňuje výklad o informace k překladu v dobách cenzury u nás (např. role Kamila Uhlíře v českém překladu šedesátých let nebo peripetie překladu románu *Pantaleon a jeho ženská rota* Vargase Llosy), k problematice vydání kanonických románů v diktaturami zasažených hispanoamerických zemích, k boji se španělskými korektory nebo k osobitému vztahu k překladu („překradu“) v pojetí Jorgeho Luise Borgese. Spolu s podrobnou analýzou života a díla protagonistů boomu Maria Vargase Llosy, Julia Cortázara, Carlose Fuentes a Gabriela Garcíi Márqueze se seznámujeme se souvislostmi geneze jednotlivých románů (např. důležitost korektur pro finální podobu románu *Sto roků samoty*), společnými znaky (rušení iluze vyprávění a experimentování s vypravěčskou perspektivou, vytváření svěbytných fikčních světů, záliba ve slovníku a oživení literárního jazyka o zapomenuté i nové výrazy, snaha o totalizující obraz skutečnosti, kritika moci) i s neopakovatelným étosem, který tento literární fenomén doprovázel. Do této skupiny autorka nakonec zařadila i opomíjeného pozorovatele boomu Josého Donosa, jehož slavný román *Obscenní pták noci* byl nedávno (2019) poprvé přeložen do češtiny. Nepostradatelným byl pro generaci boomu odkaz jejich předchůdců i vliv současníků. Společné znaky i rozdíly Charvátová nachází ve filozofujícím či hravém pojetí fantastické literatury a autoreferenčnosti povídek

Jorgeho Luise Borgese; hře se čtenářem Adolfa Bioye Casarese; variantách hledání absolutních hodnot v díle Ernesta Sábata; rušení hranice mezi smyšleným a reálným světem v povídkách a románech Juana Carlose Onettiho; hlasech mrtvých ve vyprahlém porevolučním Mexiku Juana Rulfa; provázanosti poezie a prózy v „barokní rozbujelosti“ Lezamy Limy; zázračném reálnu Aleja Carpentiera; a konečně v nostalgii po protančených nocích předrevoluční Havany v hýřivé až zběsilé próze Guillerma Cabrery Infanta. Ze stínu boomu díky Charvátové vyvstávají v té době nedocenení autoři jako významný peruánský povídkář Julio Ramón Ribeyro, autor andského magického realismu Manuel Scorza, Jorge Ibarguengoitia a Álvaro Mutis.

Z autorů období postboomu (se znaky parodického odstupu, hovorového jazyka a hrou s pokleslými žánry) se autorka věnuje nejprve trojici Kubánců. Vedle Virgilia Piñery se její pozornost upírá k neobaroknímu a čtenářsky náročnému dílu Severa Sarduye a Castrovým režimem pronásledovaného nespoutaného a karnevalově podvratného Reinalda Arenase. Z argentinských autorů je zmíněn zakladatel nového latinskoamerického historického románu Abel Posse a oslnění Hollywoodem, filmové techniky a masová kultura v díle Manuela Puiga. Následují díla Peruánce Alfreda Bryce Echeniquea a v Československu působícího Mexičana Sergia Pitola a Fernanda del Pasa. Nové směry představuje literatura svědectví a kronika Rodolfa Walshe, Eleny Poniatowské, Carlose Monsiváise a Pedra Lemebela. Ženskou verzi magického realismu zastupují Isabel Allende a Laura Esquivel. Naopak generace Crack a hnutí McOndo magický realismus odmítají a objevují prostor globalizovaného města, subkultur, drog a sexu. Protagonistou tzv. nového boomu devadesátých let je vedle překládaného Luise Sepúlvedy hlavně fenomén Roberta Bolaña a jeho dobrodružné, zábavné a současně zneklidňující literární cesty rozkrývající mechanismy moci a zla. V současných trendech Charvátová mimo jiné uvádí do češtiny přeložená díla Samanty Schweblin, Mariany Enríquez, Ricarda Piglii, Andrése Neumanna, v Praze žijícího Juana Pabla Bertazzy, sikareskní román Fernanda Valleja a dílo současných autorek (Gabriela Cabezón Cámara, Fernanda Melchor, María Fernanda Ampuero). Na závěr autorka doplňuje informace o významných veletrzích, cenách, nezávislých nakladatelstvích, festivalech a literárních žebříčcích, které mohou českému čtenáři pomoci v orientaci v současných trendech.

Lucie Núñez Tayupanta nás v předposlední kapitole provází vývojem hispanoamerického eseje, ve kterém krystalizuje horizont kulturní plurality Hispánské Ameriky a po koloniálním období určuje podobu rodící se hispanoamerické literatury. Hlavními úběžníky jsou Sarmientův protiklad civilizace a barbarství, význam exilu pro promyšlení vlastní kulturní identity a její následné potvrzení jako svébytné třetí cesty vzdálené nápodobě cizích hodnot v pojetí Josého Martí, pnutí mezi Reyesovou vizí harmonického soužití kultur, kosmickou rasou jako výslednicí míšení kultur v teorii Josého Vasconcelose, konfliktnost proti sobě stojících kosmologií a jazyků u J. M. Arguedase či konfliktnost stabilizující transkulturace Fernanda Ortize. Tyto myšlenky se problematizují v různých proudech modernismu, amerikanismu a arielismu a jsou dále rozvedeny a obohaceny v díle J. L. Borgese, Octavia Paze a Augusta Roa Bastose. Kapitola uzavírá esej protagonistů a současníků boomu, esej zaměřený na literaturu a témata eseje přelomu tisíciletí.

V českém kontextu pionýrskou je zcela jistě kapitola Daniela Vázqueze (v překladu Kláry Seifertové) k hispanoamerickému divadlu, sledující vývoj od lidových

forem na Kubě, v Mexiku a Argentině, přes nástup realismu (Florencio Sánchez), vzestup nacionalismu a populismu, počátky experimentálního divadla, kreolskou grotesku, divadlo podvědomí, až po snahu o moderní mexické národní divadlo Rodolfa Usigliho. Druhou avantgardu reprezentují tři proudy divadla epického, absurdního a divadla krutosti s autory jako Emilio Carballido, Griselda Gambaro, Virgilio Piñera a další. V období politického napětí, exodu venkovského obyvatelstva do měst v důsledku interních konfliktů a nastupujících diktatur v sedmdesátých letech se objevuje potřeba divadla kolektivní tvorby (např. Teatro Experimental de Cali, bogotské Teatro La Candelaria či limský soubor Yuyachkani) s jeho jihoamerickou formou divadla utlačovaných Augusta Boala. Vázquez dokládá rozmanitost, vynalézavost a angažovanost hispanoamerického divadla, upozorňuje na jeho provázanost s politickým a ekonomickým vývojem a nastiňuje postupnou tematickou (ekologie, feminismus, queer identity atd.) a estetickou adaptaci na globalizační proces, směřování postdramatického divadla, práci s performancí a virtuálností a zkoumání postpaměti v divadle „děti diktatur“ v Argentině a Chile.

Závěrečnou syntetizující kapitolu v knize Dory Polákové a kolektivu nehledejme. Byla by zbytečná. V úvodu přiznaná rezignace na uniformitu kapitol je jedním z charakteristických rysů publikace a nabízí osobní perspektivu přecházející místy v nadšení, které s námi autoři sdílejí. Popularizační ambici publikace by jistě slušela líbivější grafická úprava, která by doprovodila text o mapy, fotografie apod. Hutná textovost naopak vybízí ke koncentrovanému čtení a směřuje hlavně na studenty filologie. Kniha je významným příspěvkem české hispanistiky a výborným průvodcem po literárních světech Hispánské Ameriky.

